

*Edi Miloš**

Vanjska politika Francuske za vrijeme djelovanja Eugena Kvaternika**

KVATERNIK: Bit će za me zaista sreća da vidim opet vašu visost! *Duboko se klanja i odlazi.*

Princ [Napoleon Jeronim] se vraća k radnom stolu, uzima memorandum, gleda ga tren. Rinuvši na vratima lagano od sebe lakaja, u kabinet je srnula mlada glumica.

GLUMICA *obijesno*: Dobar dan, svijetli prinče!

PRINC *naglo se okrenuo*: O! *Osmjehnuo se, pošao glumici u susret, pružajući joj ruku*: Koje li sreće!

GLUMICA: No sreća kao da se dijeli danas tu kod vas, visosti! *Sjeda na divan*. Kakvo je to čudo od čovjeka bilo sad ovdje? Ošinuo me na izlazu s bljeskom ushita u očima kao da su mu se tu kod vas ukazala devetora nebesa!

PRINC *sjeo do nje*: Možda jer je vidio vas?

GLUMICA: Ah, doista čudovište! Upravo sam ga se preplašila! To je jamačno neki Meksikanac...

PRINC: Hrvat, gospođice!

GLUMICA: Hrvat? Što je to?

PRINC: Što je Hrvat? *Smije se.*

August Cesarec, *Sin domovine*

Certes, quand pendant treize siècles consécutifs, une nation a consacré tous ses efforts au triomphe du bien, du vrai, du juste; quand elle a prodigué son sang et ses trésors, au profit de la civilisation et de l'humanité, luttant successivement contre les Avars, les Longobards, les Franconiens, les Saxons, les Thuringiens, les Allemands;

* Edi Miloš, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet u Splitu, Poljička cesta 35, 21 000 Split, Republika Hrvatska, E-mail adresa: emilos@ffst.hr

** Članak je nastao u sklopu projekta IP-2019-5148 MAPPAR i uz potporu Hrvatske zaklade za znanost.

quand elle a repoussé victorieusement les Tatars et les Turcs, sauvant ainsi l'Europe d'un joug insultant; quand une nation a accompli de pareils prodiges, elle mérite autre chose, ce semble que la flétrissure et l'oubli.

Louis Léouzon Le Duc
(predgovor Kvaternikove knjige
La Croatie et la Confédération italienne)

Članak je posvećen vanjskoj politici Francuske za vrijeme Drugoga Carstva i njezinu utjecaju na djelovanje Eugena Kvaternika. Napoleon III. nastojao je promijeniti pravila igre Bečkoga kongresa, koja su predugo kočila međunarodnu afirmaciju njegove zemlje. Pozivajući se u tu svrhu – među ostalim – na nacionalno načelo, posegnuo je neoprezno za dvosjeklim mačem jer je time doprinio nastanku i osnaživanju njemačke sile pod vodstvom kancelara Bismarcka. Tijekom njegove vladavine Eugen Kvaternik u više je navrata boravio u Parizu, gdje je pokušavao potaknuti povezivanje hrvatskih težnji za osamostaljivanjem s rješavanjem talijanskoga, potom i poljskoga pitanja. Premda se susretao s carevim rođakom princem Napoleonom te privukao njegovu pozornost na mogućnost hrvatsko-francuske suradnje, njegovi su naponi ostali bez većega učinka. Unatoč tomu, Kvaternik je uspio koliko-toliko iznijeti dotad slabo poznato hrvatsko pitanje pred francusku političku i intelektualnu elitu.

Ključne riječi: Eugen Kvaternik, Napoleon III., Napoléon-Joseph-Charles-Paul Bonaparte, Rakovički ustanak, pravaštvo

Luj Napoleon (Louis-Napoléon) Bonaparte ili Napoleon III. dugo je bio na zlu glasu i u historiografiji i u pamćenju Francuza. Sve do kraja 20. stoljeća u Parizu mu nije bio posvećen kip niti su ulica ili trg nosili ime po njemu,¹ a njegovi ostaci počivaju izvan njegove domovine, u Farnboroughu na jugu Engleske, koju je, usput rečeno, neizmjereno cijenio. Rođen je u Parizu 20. travnja 1808. kao dijete brata cara Napoleona I., Luja, kralja Holandije, i Hortenzije, kćerke carice Jozefine.² Riječ je dakle o sinovcu glasovitoga cara i ujedno unuku carice. Odrastao je u egzilu između Švicarske, Bavarske i Italije, u zagušljivom okruženju „napoleonida”. Kako je ostao bez starije braće, a otac i stric Josip odrekli su se svih vladarskih pretenzija, Luj Napoleon postaje presumptivni nasljednik kuće Bonaparteovaca 1832., kad umire tzv. Orlić, vojvoda od Reichstadta, sin pokojnoga cara, nekadašnji Napoleon II., kralj Rima.³ Otada taj bivši sudrug karbonara i

¹ Tek je 1987. po njemu nazvan jedan trg u Parizu. Éric Anceau, *Napoléon III* (Paris: Tallandier, 2012), 569-570.

² Za biografske podatke vidi: Pierre Milza, *Napoléon III* (Paris: Perrin, 2006).

³ Milza, *Napoléon III*, 18, 84.

sudionik ustanka u Romagni protiv papinske vlasti 1831.⁴ neumorno priprema svoj uspon na prijestolje. Godinama živi kao urotnik, organizira pobune garnizona po Francuskoj, u Strasbourgu 1836., potom u Boulogne-sur-Mer 1840. Biva jednom deportiran u Ameriku, pa zatočen u tvrđavi Ham, iz koje 1846. spektakularno bježi.

Luj Napoleon Bonaparte postaje prvi francuski predsjednik republike 1848. te vješto uspijeva izigrati i sustav i svoje saveznike iz konzervativnih krugova i državnim udarom uvodi autoritarni režim koji će prokrčiti put proglašenju Drugoga Carstva krajem 1852. Uspostavlja sustav označen kao „demokratski cezarizam”,⁵ koji će u drugom desetljeću svojega trajanja doživjeti osjetnu liberalizaciju. Iako se zalaže za svojevrsni oblik socijalne demokracije, novi car ne gaji posebnu naklonost prema političkoj demokraciji parlamentarnoga tipa ni prema posredničkim tijelima. Za njega vlast mora utjeloviti osoba koju je izabrao narod. Suverenost nacije nipošto ne dovodi u pitanje, a opće pravo glasa i plebiscit ostat će glavni izvori njegova legitimiteta.

O Napoleonu III. dugo je opstala tvrdokorna mračna slika, „crna legenda”⁶ koju su ustrajno održavali republikanski povjesničari i publicisti nakon njegova pada. „Napoleon Mali” (Napoléon le Petit), „Augustul poslije Augusta”, „gnusni patuljak” – po nadimcima koje mu je nadjenio njegov neumorni optužitelj i kuditelj Victor Hugo⁷ – viđen je kao grobar navodno idealne Druge Republike „četrdesetosmaša”, to jest republike slobode, jednakosti i bratstva,⁸ koja je s konzervativnom orleanističkom vlašću na čelu počinila jedan od najvećih pokolja radnika u povijesti Pariza,⁹ pa izbacila milijune siromašnih građana iz tzv. općega prava glasa, koje je isključivalo ljepši spol. Zamjera mu se navodna pauperizacija društva, o kojoj će si generacije Francuza stvoriti karikaturni dojam preko romanesknoga ciklusa Émilea Zole *Rougon-Macquartovi* (*Les Rougon-Macquart*).¹⁰ Ustvari se Napoleon III. isticao kao socijalni teoretičar zadojen sensimonizmom koji je iskreno tražio napredna rješenja za radničko pitanje u kontekstu tadašnje munjevit modernizacije i industrijalizacije Francuske.¹¹

⁴ Angelica Zucconi, „Louis-Napoléon Bonaparte et la question de son affiliation aux Carbonari”, u: *Napoléon III. L'homme, le politique*, ur. Pierre Milza (Saint-Cloud: Napoléon III Éditions, 2008), 45-58. Brat mu Napoleon Luj umro je od bolesti u toj buni. Milza, *Napoléon III*, 53-55, 61-70.

⁵ Milza, *Napoléon III*; Anceau, *Napoléon III*, 251.

⁶ Pierre Miquel, *Le Second Empire* (Paris: Perrin, 2008), 11-14; Gaël Nofri, *Napoléon III. Visionnaire de l'Europe des nations* (Paris: François-Xavier de Guibert, 2010), 478-488; Milza, *Napoléon III*, 741-751; Anceau, *Napoléon III*, 15-17.

⁷ Milza, *Napoléon III*, 256; Anceau, *Napoléon III*, 16.

⁸ Nofri, *Napoléon III*, 13, 480-481.

⁹ Tijekom tzv. Lipanjskih dana 1848.

¹⁰ Nofri, *Napoléon III*, 485-486.

¹¹ Milza, *Napoléon III*, 464-465, 488-499; Anceau, *Napoléon III*, 257-252, 564.

U svakom slučaju, Napoleona III. krivi se prije svega za bolnu agoniju njegova režima, zbog patnji i trajnih trauma uzrokovanih njegovim padom, zbog dugoročnih posljedica katastrofalnoga rata protiv Sjevernonjemačkoga saveza 1870. Za njegovo ime veže se poniženje Francuske, debakl kod Sedana, okupacija i naravno gubitak Alzasa i djela Lorene, odnosno Moselle.¹² A tragična epizoda Komune također se upisuje u taj kontekst. Dakle, Napoleona III. osuđuje se prvenstveno zbog njegove vanjske politike, koja se u kolektivnom sjećanju dugo svodila na njezin posljednji čin. A u tom pogledu teže je iznijeti obranu jer je propast te politike tvrdoglava činjenica.

Koji su bili ciljevi i odrednice europske vanjske politike Napoleona III.? Odgovor na to pitanje otežava kompleksnost njezina provođenja, kao i postojeći razmak između naglašenih namjera, stvarnih nakana i postignuća. Francuski je car uvijek morao računati s promjenjivim okolnostima, neočekivanim događajima i potezima svojih saveznika i protivnika, s evolutivnom ravnotežom sila, s prevrtljivim javnim mišljenjem i trenutnim političkim stanjem u vlastitoj zemlji. Uostalom, njegova politika dijeli se na onu službenu, koju je primjenjivalo ministarstvo vanjskih poslova, te na tajnu, koju je sam razvijao unutar palače Tuileries pomoću provjerenih suradnika i agenata.¹³ Napoleon III. neprestano je bordižao između te službene i tajne politike, ponekad uz znanje, a uglavnom bez znanja Quai d'Orsaya. Nitko ne bi doznao više nego što mu je bilo potrebno da ispuni svoje zadatke. Često ni njegovi najbliži suradnici i pomoćnici nisu potpuno shvaćali ciljeve politike koju su izvršavali. Tajnovitost, zagonetnost, hermetičnost i dvoličnost neke su od najspominjanijih crta karaktera Napoleona koje su mu pripisivali njegovi suvremenici, kao što je to zapazio Alexis de Tocqueville: „Riječi koje smo mu upućivali bile su kao kamenje bačeno u bunar: čuo bi se zvuk, a nikad se ne bi znalo što je od njih bilo.”¹⁴ A ta njegova narav donijela mu je i nadimak *Sfinga iz Tuileriesa*¹⁵.

Godinama prije zaposjedanja carskoga trona Napoleon III. razmišljao je, objavljivao svoja viđenja o nužnom preuređenju Francuske i Europe. Nije sanjao o restauraciji imperija svojega strica, o povratku na stanje 1814., odnosno 1812., kad je Prvo Carstvo bilo na vrhuncu, uoči nesretnoga pohoda na Rusiju.¹⁶ U tom pogledu nije ni osjećao posebnu nostalgiju. Odbacivao je bilo kakav oblik osвете za poniženja koja je Francuska trpjela od 1815., pa je napustio i načelo prirodnih granica koje je od vremena kardinala Richelieua zauzimalo središnje mjesto

¹² Nofri, *Napoléon III*, 486-489.

¹³ Georges-Henri Soutou, „L'Europe de Napoléon III: un nouvel équilibre, un nouveau système”, u: *Napoléon III. L'homme, le politique*, ur. Pierre Milza (Saint-Cloud: Napoléon III Éditions, 2008), 366.

¹⁴ Citirano u: Yves Bruley, *La Diplomatie du Sphinx. Napoléon et sa politique internationale* (Paris: CLD Éditions, 2015), 11.

¹⁵ Bruley, *La Diplomatie du Sphinx*, 7-13.

¹⁶ Bruley, *La Diplomatie du Sphinx*, 7-13.

u diplomatskoj misli Francuza, a nekoć je pak Napoleona I. dovelo u tjesnac. Teritorijalne ambicije svodile su mu se na sitne granične ispravke, barem što se tiče Europe. On je paralelno, a i iskreno, ulagao napore u osnaživanje položaja Francuske na međunarodnoj sceni i u ustrojavanje trajne kolektivne sigurnosti.¹⁷

Napoleon III. u prvom je redu stremio uklanjanju po Francuskoj kobnih posljedica Bečkoga kongresa, čija su pravila još manje-više upravljala Europom sve do njegova dolaska na vlast.¹⁸ Međutim, želio je istovremeno sačuvati sistem kongresa, takozvani europski koncert (*Concert européen*), to jest organizaciju multilateralne diplomacije proizašlu iz sporazuma 1815., koja je omogućavala očuvanje ravnoteže sila i uz to mirno premošćivanje sukoba na Starom kontinentu.¹⁹ Namjeravao je potaknuti uobličavanje nove europske ravnoteže u kojoj bi težište postao Pariz i koja bi sprečavala ostale sile da koaliraju protiv Francuske. Htio je preispitati, preusmjeriti, preinačiti i modernizirati europski diplomatski sustav te čvrsto smjestiti Francusku za njegovo kormilo. Dugoročno je priželjkivao razvoj Europe u konfederalnom pravcu da bi pravodobno izniknula protuteža vidnom jačanju Rusije i Sjedinjenih Država.²⁰

Napoleon III. uzdao se u učvršćivanje osovine Pariz-London i u saveze sa Španjolskom i Pijemontom-Sardinijom, a svoju podršku Pruskoj mjerio bi po ustupcima koje bi od nje mogao dobiti.²¹ Trudio se osnažiti svoj utjecaj na talijanski poluotok i na razvoj njemačkoga prostora ne bi li se postavio za arbitra europske ravnoteže i marginalizirao Austriju i Rusiju.

Kao nekadašnji dobrovoljac u ratovima za talijansko ujedinjenje, oslanjao se na princip nacionalnosti u kojemu je prepoznao silu za pokretanje tektonskih promjena, oružje kadro uzdrmati dogmu dinastičkoga legitimizma na kojoj je počivao bečki poredak. Naravno, to načelo trebalo je i omogućiti njegovoj zemlji da proširi, ili točnije da „ispravi”, svoje granice, ali isključivo u formi sitnih i općeprihvaćenih korekcija i retuširanja.²² Na temelju toga načela Francuska je anektirala Nicu i Savoju 1860., poslije Drugoga rata za nezavisnost Italije i pobjede nad Habsburškom Monarhijom, i to nakon organiziranoga plebiscita na tim

¹⁷ Bruley, *La Diplomatie du Sphinx*, 147-148.

¹⁸ Soutou, „L'Europe de Napoléon III”, 366-369.

¹⁹ Soutou, „L'Europe de Napoléon III”, 380-382.

²⁰ Soutou, „L'Europe de Napoléon III”, 382-383.

²¹ Razmišljao je čak 1862. o savezništvu s Pruskom, dok je Bismarck obnašao funkciju veleposlanika u Parizu. Éric Anceau, „Napoléon III, l'Allemagne et l'Europe en 1866”, u: *1866, une querelle d'Allemands? Perceptions croisées et mémoire(s) d'un moment de l'histoire européenne*, ur. Jean-Noël Grandhomme (Bruxelles: Peter Lang, 2018), 301. Usp. Jean-Paul Bled, „Entre la Prusse et l'Autriche, Napoléon III et la question allemande”, u: *Napoléon III. L'homme, le politique*, ur. Pierre Milza (Saint-Cloud: Napoléon III Éditions, 2008), 398-399.

²² Milza, *Napoléon III*, 370.

teritorijima. Poznato je i da je Luj Napoleon bacao oko na Belgiju i Luksemburg te s krajnjim oprezom i nevjericom na lijevu obalu Rajne.²³

Važno je ipak jasno naglasiti da se njegovo poimanje modernoga nacionalizma nije podudaralo s romantičkim etnolingvističkim teorijama o naciji koje su cvjetale po srednjoj i balkanskoj Europi. Kod njega nije riječ o naciji nametnutoj po rođenju, kao plod prirode, nadahnutoj nekakvim *Volksgeistom* koji se izražava jezikom i običajima, nego o tzv. francuskoj koncepciji, proizašloj iz Revolucije, koju je inkarnirao njegov stric,²⁴ o ugovornoj naciji slobodnih građana koja se zasniva na slobodno izraženoj volji, na želji svojih pripadnika da se pridruže istoj političkoj zajednici. Riječ je o izbornoj naciji, koliko god je valjalo taj izbor znati vješto „prosvijetliti” ili usmjeravati u željenom pravcu. Štoviše, znao je da je taj model iznimka u Europi i nije ga kanio izvoziti.²⁵ Što se tiče inozemstva, vodio je brigu prvenstveno o velikim nacijama,²⁶ utemeljenim na snažnim civilizacijama. Nije mu bilo na kraj pameti da bilo koje *pleme* koje dijeli umjetno ujedinjeni dijalekt i zajedničke mitove stekne samo po sebi pravo na državu. Sve je trebalo ovisiti o očuvanju ravnoteže među velikim silama, o realnim okolnostima i, naravno, o interesima Francuske.²⁷ Iako su njegovi neuspjesi i greške, donekle i naivnost, poprilično favorizirali nastanak ujedinjene Italije i Bismarckove Njemačke, treba imati na umu da mu to nikad nije bila namjera.

Luju Napoleonu bilo je važno osloboditi talijanski poluotok od Austrije, nipošto pretočiti u stvarnost sanjarije *Risorgimenta*. Naprotiv, trebalo je osloboditi Italiju od Austrije da bi Francuska na tom području svojim utjecajem zamijenila Austriju.²⁸ Nije predviđao ni stvaranje Italije od Alpa do Sicilije, nego labavu konfederaciju sastavljenu od tri ili četiri dijela, koja bi sadržavala Papinsku Državu (svedenu na Rim i Lacij) i kojoj bi počasnno na vrhu zasjeo sam Sveti Otac.²⁹ U svakom slučaju, car je uvijek morao voditi računa o katoličkom dijelu javnosti u svojoj zemlji.³⁰

Njemački je prostor također zamišljao podijeljen na tri dijela koja bi gravitirala oko Pruske³¹, Bavorske odnosno Austrije. Na taj bi način Francuska utjecala na Italiju preko Pijemonta, a na Njemačku preko Bavorske. Okolnosti, razvoj doga-

²³ Soutou, „L'Europe de Napoléon III”, 369, 376-377.

²⁴ Soutou, „L'Europe de Napoléon III”, 370.

²⁵ Bruley, *La Diplomatie du Sphinx*, 234.

²⁶ Soutou, „L'Europe de Napoléon III”, 370-371. Usp. Bruley, *La Diplomatie du Sphinx*, 180-181.

²⁷ Soutou, „L'Europe de Napoléon III”, 372.

²⁸ Soutou, „L'Europe de Napoléon III”, 372.

²⁹ Anceau, *Napoléon III*, 381.

³⁰ Milza, *Napoléon III*, 608-617.

³¹ Soutou, „L'Europe de Napoléon III”, 372. Prusku je nazivao „Sjevernim Pijemontom”, Anceau, „Napoléon III, l'Allemagne et l'Europe en 1866”, 300.

đaja, a nadasve politička vještina Cavoura i Bismarcka jednostavno su ga pretekli, iznenadili, prevarili, pa prisiljavali da mijenja strategije i prihvati novonastala stanja. *Sfinga* se namjerila na lukavije od sebe.

U većini slučajeva Napoleon III. smatrao je najrealnijim rješenjima za narode u potrazi za emancipacijom konfederalna preuređenja ili šire autonomije u sklopu reformiranih nadnacionalnih zajednica. Svakako je trebalo potražiti kompromise, odnosno ujedno poštovati integritet postojećih država, te ničuču identitete u njihovim okvirima.³² Čak je u svezi s Poljskom 1863. ponudio rješenje kojim bi poljska kruna ostala u posjedu Romanovih.³³ I nije ni pomišljao prekomjerno intervenirati u korist poljskoga ustanka i tako riskirati pretjerano narušavanje odnosa s Berlinom i Sankt Peterburgom, i to bez obzira na snažne pritiske vojske i javnosti, i lijeve i desne, i katoličke i liberalne, bez obzira na nagovaranja svojega najbližeg okruženja, supruge Eugenije, rođaka Napoleona Jeronima ili svojega bivšeg ministra vanjskih poslova Walewskog, izvanbračnoga sina Napoleona, poljskoga podrijetla po majci.

Povjesničar Yves Bruley dijeli carevu vanjsku politiku na tri glavne faze³⁴ Prva se poistovjećuje sa zauzimanjem pozicija u međunarodnoj areni, s pobjedničkim Krimskim ratom u savezu s Britancima protiv Rusije i Pariškim kongresom 1856. Druga je „vrijeme moći”, kad je car podržavao oslobođenje Italije i poticao osamostaljenje Rumunjske. Treće razdoblje obilježeno je krizama i oklijevanjima, takozvanom politikom napojnica, fijaskom u Meksiku,³⁵ neuspjesima s Poljskom te naravno nemoćnim praćenjem nezaustavljivoga ujedinjenja Njemačke, koje će ga stajati i prijestolja. Retrospektivno, unatoč evidentnim skretanjima i neuspjesima, može se tvrditi da se Napoleon III. pokazao dosta koherentnim u svojoj vanjskoj politici s obzirom na krajnje nepovoljne okolnosti, barem do početka 1860-ih.

Krimskim ratom, odnosno pobjedom nad Rusima, te Pariškim mirovnim kongresom 1856.³⁶ Francuska se ne samo vratila na proscenij međunarodne pozornice, znatno proširila svoj manevarski prostor i zapečatila savez s Ujedinjenim

³² Yves Bruley, „Le Quai d’Orsay et la crise polonaise de 1863”, u: *La Politique extérieure de Napoléon III*, ur. Gabriel Leanca (Paris: L’Harmattan, 2011), 22-23.

³³ Bruley, „Le Quai d’Orsay”, 18-20.

³⁴ Bruley, *La Diplomatie du Sphinx*, 16.

³⁵ Tijekom 1860-ih Francuska je Meksiko pretvorila u svoj *de facto* protektorat postavivši na njegovo prijestolje Maksimilijana Habsburškog, brata austrijskoga cara Franje Josipa. Nakon okončanja građanskoga rata koji ih je godinama činio nemoćnim pred zbivanjima u susjedstvu, Sjedinjene Države natjerale su svojim pritiscima Francuze da povuku svoju vojsku iz Meksika te pružale silnu podršku pobunjenicima Benita Juárezu, koji uspijevaju zauzeti vlast. Maksimilijan je strijeljan 19. lipnja 1867. Romain Delmon, „Les acteurs de la politique impériale lors de l’expédition au Mexique: l’écart entre la vision de Napoléon III et la réalité mexicaine”, u: *La Politique extérieure de Napoléon III*, ur. Gabriel Leanca (Paris: L’Harmattan, 2011), 75-99.

³⁶ Bruley, *La Diplomatie du Sphinx*, 85-90.

Kraljevstvom nego je i učinila ništavnima mnoga pravila igre Bečkoga kongresa,³⁷ pa i nametnula pitanje nacionalnosti kao čimbenik s kojim će se morati računati. Isposlovala je zaštitu autonomije Moldavije i Vlaške, odnosno rumunjskih kneževina, te Srbije od europskih sila, a ne samo Rusije.³⁸ A Cavour nije propustio priliku osuditi austrijsku dominaciju nad Italijom.³⁹ Nakon tajnoga dogovora s potonjim u Plombièresu 1858.,⁴⁰ Napoleon III. sklapa savez s Viktorom Emanuelom II. U travnju 1859. Francuska ulazi zajedno s Kraljevinom Sardinijom u rat protiv Habsburške Monarhije, koju poražava kod Solferina i San Martina, prije potpisivanja primirja u Villafranci u srpnju iste godine.⁴¹ Mirom sklopljenim u Zürichu Austrija je izbačena iz Lombardije, što će znatno oslabiti njezinu prisutnost u Italiji. A Francuska naknadno prisvaja Savoju i Nicu.

Već od prvih godina 1860-ih Napoleon III. suočava se s ograničenjima svoje politike. Poljskim ustankom i meksičkim sramoćenjem, to jest podbačajem njegove „najluđe” i „najfuturističkije”⁴² pustolovine, naziru se prvi znakovi i simptomi nadolazeće sterilnosti njegove diplomacije. Presudne godine 1866. ne čini ništa da bi spriječio sklapanje saveza između Berlina i Firence⁴³ te se opredjeljuje za neutralnost, koju nastoji „naplatiti” suparnicima uvjeren da će ih sukob iscrpiti te prisiliti da mu se obrate i zatraže njegovo posredništvo u pronalaženju uvjeta za mir.⁴⁴ U zadnji trenutak ipak se odlučio za neutralnost naklonjeniju Austriji te pritom iskazao zanimanje za njemu dotad nebitno istočno Porajnje, čime će dodatno udaljiti Britance od sve izoliranije Francuske.⁴⁵ „Sadová” će iznjedrili posljedice i novi kontekst s kojima će se teško nositi.⁴⁶ Nedostaje mu snage da se odupre rađanju njemačkoga geopolitičkoga gorostasa te gubi tlo pod nogama. Zacijelo su se njegovi ciljevi pokazali preambicioznima, a Francuska ih nije imala ni mogućnosti postići, većim dijelom i zbog proturječnosti i sukoba koji su trovali njezinu heterogenu unutarnju politiku, čak i na vladajućoj razini. A svakako začuđuje što car nije prije uvidio da je za njegovu zemlju Vilimova kraljevina bila veća opasnost od oslabljene Austrije. Naposljetku će nasjesti na Bismarckove provokacije, nerazumljivo i neodgovorno objaviti rat Berlinu u ljeto

³⁷ Anceau, *Napoléon III*, 286.

³⁸ Anceau, *Napoléon III*, 286.

³⁹ Anceau, *Napoléon III*, 286; Bruley, *La Diplomatie du Sphinx*, 140.

⁴⁰ Bruley, *La Diplomatie du Sphinx*, 141-146; Milza, *Napoléon III*, 412-415.

⁴¹ Bruley, *La Diplomatie du Sphinx*, 152-154.

⁴² Miquel, *Le Second Empire*, 297.

⁴³ Anceau, „Napoléon III, l'Allemagne et l'Europe en 1866”, 302-303; Bled, „Entre la Prusse et l'Autriche”, 399.

⁴⁴ Anceau, „Napoléon III, l'Allemagne et l'Europe en 1866”, 303-304.

⁴⁵ Soutou, „L'Europe de Napoléon III”, 376.

⁴⁶ Bled, „Entre la Prusse et l'Autriche”, 400-401.

1870. te strelovito i strmoglavo početi kliziti prema ponoru, povlačeći sa sobom svoju zemlju, svoj režim i dinastiju.

Neosnovano bi bilo pretpostaviti da je Napoleon III. hrvatsko pitanje zanemario. Naprotiv, pozorno je pratio njegov razvoj. Poznato je da je Quai d'Orsay 1861. u Zagreb poslao u misiju vicekonzula u Rijeci Francisquea Du Règnea u svrhu izvješćivanja francuske vlade o političkom stanju duha u Hrvatskoj u kontekstu ponovnog otvaranja Sabora.⁴⁷ Ipak, car toj problematici osrednje akutnosti nije pridavao krucijalno značenje, a naponi bespomoćnoga revolucionara Eugena Kvaternika da mu se obrati nisu mogli imati mnogo izgleda.

Dvojac vođa i začetnika pravaštva, Kvaternik i njegov „pobro” Ante Starčević, bili su vjerna djeca modernoga „francuskog duha”, premda su ih razlikovale nijanse u tumačenju doprinosa unapređivanju čovječanstva glavnoga žarišta prosvjetiteljstva, revolucije i raznovrsnih oblika bonapartizma.⁴⁸ Prvi je boravio u Francuskoj u više navrata 1859. i 1860., potom 1863. te 1864., to jest u kontekstu Drugoga rata za nezavisnost Italije, odnosno poljskoga tzv. Siječanjskoga ustanka i Drugoga šleskog rata.⁴⁹ Pokušavao je postići sporazume s talijanskim i ruskim diplomatima, poljskim, mađarskim i češkim emigrantima, da bi se uz podršku Francuske pripremili razni redom neizgledni koordinirani ustanci protiv Austrije. Trudio se utjecati na pisanje novina, posebice na listove manje-više sklone bonapartističkoj nebulozi kao što su *L'Opinion nationale* [Nacionalno mnijenje] i *La Patrie* [Domovina], te ispravljati njihove kossuthističke stavove. Stekao je poznanstva i razvio korisne veze, družeći se osobito sa svojim izdavačem Ferdinand-Fleurusom Amyotom, s publicistom, neslužbenim diplomatom i velikim poznavateljem sjevera Europe Louisom Léouzon Le Ducom, povjesničarom Francisom Lacombeom, novinarom Paulinom Limayracom, urednikom dnevnika *L'Opinion nationale* Adolpheom Guéraultom, bivšim visokim činovnikom

⁴⁷ Rudolf Maixner, „La mission du consul Du Règne à Zagreb en 1861”, *Annales de l'Institut français de Zagreb* 5 (1941), br. 16-17: 104-108; Ljerka Kuntić, „Kvaternik i njegovo doba (1825.-1871.)”, u: Eugen Kvaternik, *Politički spisi: rasprave, govori, članci, memorandum, pisma*, prir. Ljerka Kuntić (Zagreb: Znanje, 1971), 28.

⁴⁸ Mirjana Gross, *Izorno pravaštvo: ideologija, agitacija, pokret* (Zagreb: Golden marketing, 2000), 21-28, 250, 264-267, 291, 596-598, 612-639; Tereza Ganza-Aras, „Ideja Francuske revolucije u Starčevićevim pogledima na hrvatsko društvo i državu”, u: *Ante Starčević i njegovo djelo*, ur. Dubravko Jelčić i Tomislav Sabljak (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1997), 49-58; Marinko Šišak, „Starčević i republikanstvo”, u: *Ante Starčević*, ur. Stjepan Matković i Božidar Petrač (Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 2017), 39-44; Pavo Barišić, „Politički nazori i djelo Ante Starčevića”, u: *Ante Starčević*, ur. Stjepan Matković i Božidar Petrač (Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 2017), 347-356; Juraj Andrassy, „La France du Second Empire vue par des témoins croates”, *Annales de l'Institut français de Zagreb* 1 (1937), br. 1: 25-34; August Cesarec, *Iz nauke i književnosti. Rasprave i članci*, prir. Vice Zaninović (Zagreb: Mladost, 1982), 20, 236-241.

⁴⁹ Kuntić, „Kvaternik i njegovo doba”, 10-20, 30-34.

u kolonijama i humanistom Sarda-Garrigom.⁵⁰ Nastojao se povezati sa svećeničkim krugovima da bi mu ovi omogućili susret s pariškim nadbiskupom Morlotom i lyonskim vijećem Papinskoga misijskog djela za širenje vjere.

Sav Kvaternikov trud ostao je bez većega učinka. Kao prvo, problem je ležao u kalendaru ili kronologiji njegova djelovanja. Njegova knjiga *La Croatie et la Confédération italienne* [Hrvatska i talijanska konfederacija] izišla je netom nakon primirja sklopljenog u Villafranci,⁵¹ kao što se i većina njegovih konkretnih akcija u istom smjeru upisuje u vremena kad Francuska nije ratovala niti namjeravala ratovati ili izazivati diplomatske požare, pa bi joj diverzantski ustanci bili nepotrebni. Takav je slučaj nakon Villafrance i sporazuma iz Züricha 1859. Takav je slučaj za vrijeme poljske krize, bez obzira na službenu retoriku Tuilerie-sa i Quai d'Orsaya, koja je služila kao sredstvo za pritisak na „europski koncert”. Iako bi poticao nestabilnost u Austriji u druge svrhe, Pariz ne bi išao za tim da se pobunjeni narodi „oslobode”. Ako su Napoleonu Mađari i Poljaci bili važniji od Hrvata, odnose s Austrijom i Rusijom stavljao je iznad svojih simpatija prema Poljacima, a donekle i Mađarima. To će se pokazati 1863., dok su 1859. njegovi stidljivi planovi s Lajosom Kossuthom, za koje je od ovoga tražio da isposluje neutralnost Britanaca, strogo ovisili o kontekstu rata s Austrijom te se izjalovili zbog Villafrance.⁵² Drugo, Kvaternik nije imao nikakva političkoga legitimiteta niti bilo kakav dokaz da bi bio u stanju ostvariti ozbiljnije vojne i političke pthvate. Nije imao što oipljivo ponuditi.

Kvaternik nije nikada došao u izravni doticaj sa *Sfingom*, za razliku od svojega sunarodnjaka Andrije Torkvata Brlića, koji je desetak godina prije – od prosinca 1848. do srpnja 1850.⁵³ – u dva duža navrata živio u Parizu⁵⁴ i bio primljen u audijencije kod – tada predsjednika republike – Luja Napoleona Bonapartea, s njim uživao u mirisu dima profinjenih cigara i darovao mu portret bana Jelačića.⁵⁵

⁵⁰ Hrvatska (dalje: HR) – Nadbiskupijski arhiv Zagreb (dalje: NAZ), Protokoli 58, Dnevnik Eugena Kvaternika, ZM185/1, DD-1146 (dalje: Dnevnik E. Kvaternika), 1859.-1860., 1863.-1864.

⁵¹ Gross, *Izvorno pravaštvo*, 67.

⁵² Lajos Kövér, „Kossuth et Napoléon III”, *Chronica* 14 (2017): 55-64.

⁵³ Od prosinca 1848. do ožujka 1849., potom od lipnja do srpnja 1850.

⁵⁴ Vlasta Švogler, *Ideali, strast i politika. Život i djelo Andrije Torkvata Brlića* (Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest; Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2012), 32-40; Piotr Żurek, „Andrija Torkvat Brlić i Hotel Lambert”, u: *Zbornik o Andriji Torkvatu Brliću*, ur. Dinko Župan (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2012), 155-167; Jean Dayre, „Croatophiles français au XIXe siècle”, *Annales de l'Institut français de Zagreb* 4 (1940), br. 14-15: 251; Jaroslav Šidak, „L'hôtel Lambert et les Croates”, *Annales de l'Institut français de Zagreb* 6-7 (1942-1943), br. 20-23: 14-17.

⁵⁵ Rudolf Maixner, „A. T. Brlić, émissaire du ban Jelačić en France”, *Annales de l'Institut français de Zagreb* 3 (1939), br. 8: 8, 17-19, 39-40, 40-41.

Vjerujući njegovu dnevniku, Kvaternik se u četiri navrata 1860. i 1863.⁵⁶ – prvi put s preporukom talijanskoga veleposlanika u Parizu Costantina Nigra⁵⁷ – susreo sa senatorom i bivšim ministrom Napoleonom (Josipom Karlom Pavlom⁵⁸) Bonaparteom, s princem Napoleonom rođenim 1822. u Trstu, nazvanom Napoleon Jeronim (Napoléon-Jérôme) ili podrugljivo *Plon-Plon*, princem od Montforta, grofom od Meudona i Moncallierija, to jest s carevim mlađim rođakom – sinom brata Napoleona I., nekadašnjega kralja Vestfalije Jeronima i njegove supruge Katarine Württemberške – koji se oženio Klotildom od Savoje,⁵⁹ kćerkom Viktora Emanuela II. Njemu je Kvaternik u proljeće 1860. dolazio u posjete u Palais-Royal, slao knjigu i memorandum „u ime hrvatskog naroda”,⁶⁰ objašnjavao koju bi korist Francuska mogla imati od Hrvata, a koju „nesreću” od Mađara,⁶¹ obećavao prijestolje „sveukupnog hrvatskog kraljevstva”⁶² i dizanje strahovite hrvatske vojske,⁶³ za uzvrat „samo moralnoj i financijskoj pomoći”,⁶⁴ odnosno zajmu „za prvi mah” od „miliun franaka”,⁶⁵ a tri godine poslije tumačio mu je svoja viđenja o Podunavskoj konfederaciji⁶⁶ i rješavanju „istočno-europejskog

⁵⁶ 23. i 30. ožujka te 13. travnja 1860., potom 17. kolovoza 1863. HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, navedeni datumi. Franjo Bučar navodi da Kvaternik spominje u svojoj *Promemoriji* iz 1864. i peti susret, koji se dogodio 8. prosinca 1863., a koji prešućuje u svojem dnevniku. U tom spisu stoji međutim sljedeće: „Kako da se najispravnije i najpraktičnije postupa a da se ne izazovu uzrujanja i uznemirivanja prije nego se stvar izvede, i kako da se posebice shvati hrvatsko pitanje za sebe i u vezi s pitanjem mletačko-poljskim, to sam obrazložio već sistematski u svojim memoarima, što sam ih uručio Njegovoj Carskoj Visosti g. princu Napoléonu dne 17. kolovoza i dne 8. prosinca prošle godine.” U dnevniku je Kvaternik 8. prosinca 1863. napisao: „(...) danas izručih pošti pismo kroz Hubaine [Émile Hubaine, osobni tajnik Napoleona Jeronima] na mladoga Napoleona upravljeno, uz recepcije; pismo, kojim mu podnašam 1^a *Drugi Mémoire* o Realizaciji podunavskih država sistema 2^a *Prilog ovomu* pod A. o djelovanju Franceske na Hrvatsku kroz Hrvate.” Memorandum je dakle poslan poštom, ne osobno uručen. Očito se Kvaternik i Napoleon Jeronim toga dana nisu vidjeli. Vidi HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 8. 12. 1863. Usp. Eugen Kvaternik, *Promemorija princu Jérômeu Napoléonu*, prir. Franjo Bučar (Zagreb: Matica hrvatska, 1936), 17 (bilj. 5, predgovor F. Bučara), 66 (bilj. F. Bučara, br. 14), 72. Suprotno Bučarovu mišljenju, Kvaternik nije sastavio taj dokument za Napoleona Jeronima, nego za Narodnu vladu u Poljskoj, vidi: Piotr Żurek, *Siječanjski ustanak 1863. u Poljskoj i Eugen Kvaternik* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2012), 142-145.

⁵⁷ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 16. 3. 1860., 18. 3. 1860.

⁵⁸ Franc.: Napoléon-Joseph-Charles-Paul Bonaparte.

⁵⁹ Milza, *Napoléon III*, 414-415, 418-419.

⁶⁰ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 30. 3. 1860.

⁶¹ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 23. 3. 1860.

⁶² HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 30. 3. 1860.

⁶³ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 23. 3. 1860.

⁶⁴ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 30. 3. 1860.

⁶⁵ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 13. 4. 1860.

⁶⁶ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 17. 8. 1863.

pitanja⁶⁷ s prednošću danom Hrvatima i Rumunjima. Njega je molio da mu priredi audijenciju kod samoga cara, a jednom ga je prilikom pak, u ljutnji i ogorčenju, opisao kao „svinju francesku”,⁶⁸ „glupana po Madjarima zasljepljenog”, kad mu je poštom vraćen prvi spomen-spis njemu i caru namijenjen, bez ikakve popratne riječi, kad je tim hladnokrvnim i „neuljudnim”⁶⁹ načinom princ – privremeno – prekinuo svaku vezu s njim.

Kvaternikov biograf Milutin Nehajev napisao je: „Doći do princa Napoleona značilo je pokucati na vrata careva, jer ta se vrata nisu otvarala odmah.”⁷⁰ Trebao je dodati da bi i u tom slučaju uglavnom sve ostalo na kucanju, a znamenita vrata i tada bi se iznimno rijetko otvarala. Sve je prvenstveno ovisilo o gostu. Napoleon Jeronim vrlo je kompleksna i kontradiktorna figura povijesti Drugoga Carstva. Riječ je o iskrenom republikancu, demokratu, jakobincu u duši, antiklerikalcu, masonu, koji se prije državnoga udara 1851. snažno borio protiv uspostave carstva.⁷¹ Takozvani crveni princ smatrao se jedinim istinskim tumačem duhovne baštine Napoleona I., kojega je doživljavao kao utjelovljenje vrijednosti Revolucije, kao što su ga drugi smatrali njihovim zatornikom i izdajicom. Svojem se bratiću priklonio prije svega zbog obiteljske lojalnosti, u duhu korzikanske klanske tradicije, a i zato što mu nikad nisu bili mrski prestiž, povlastice i novac. Istina jest da se zalagao sa siromašne, a živio kao „princ renesanse”⁷². Želio je također braniti svoje ideale „iznutra”, biti u stanju utjecati na razvoj režima. Napoleon III. nikad mu nije iskazivao previše povjerenja⁷³ te mu je prepuštao sporedne dužnosti i zadatke. Služio se njime da bi kanalizirao oporbu i davao javnosti jamstva svojega naprednjaštva i liberalizma, što je i Dostojevski dobro zamijetio.⁷⁴ A 1865. živahni *Plon-Plon* definitivno pada u nemilost, djelomično zbog svojih kritika upućenih carevoj vanjskoj politici.⁷⁵

Princ Napoleon od mladih je dana bio tijesno vezan za poljski i mađarski nacionalni pokret. Za njih se zalagao već 1848. te nikad nije odustao od podrške emancipaciji tih naroda. Za vrijeme rata 1859. predložio je vojnom vrhu svoje zemlje teško izvediv plan napada na Beč sa 60 000 vojnika preko Rijeke i Hrvatske,

⁶⁷ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 17. 8. 1863..

⁶⁸ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 1. 5. 1860.

⁶⁹ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 1. 5. 1860.

⁷⁰ Milutin Nehajev, *Rakovica. O 60. godišnjici smrti Eugena Kvaternika*, prir. Blaž Jurišić (Zagreb: Matica hrvatska, 1932), 178.

⁷¹ Michèle Battesti, *Plon-Plon. Le Bonaparte rouge* (Paris: Perrin, 2010), 90-101.

⁷² Battesti, *Plon-Plon*, 553.

⁷³ Emmanuelle Papot, „Napoléon III et la famille impériale”, u: *Napoléon III. L'homme, le politique*, ur. Pierre Milza (Saint-Cloud: Napoléon III Éditions, 2008), 175-177; Milza, *Napoléon III*, 342-343.

⁷⁴ Battesti, *Plon-Plon*, 550.

⁷⁵ Battesti, *Plon-Plon*, 358-365.

odnosno Ugarske.⁷⁶ U svibnju iste godine primio je Lajosa Kossutha u Parizu, pa ga je odveo do cara.⁷⁷ A 1863. ubrajao se među najžustrije pobornike vojne intervencije Francuza na strani pobunjenih Poljaka. Drugim riječima, Napoleon Jeronim iskreno se zanimao za srednju Europu i „potlačene narode” Habsburške Monarhije. Zdušno i trajno agitirao je za Mađare, a napose za Poljake.

Moglo se, dakle, i očekivati da će svoje glavi knez s oprezom i skepticizmom dočekati konspiratora iz „metropole hrvatske”⁷⁸ s ruskim državljanstvom koji je jasno zazirao od suradnje s njemu omiljenim Mađarima,⁷⁹ koji je štoviše pripadao narodu na glasu zbog svoje tradicionalne vjernosti Habsburgovcima, o kojemu gotovo ništa nije znao. Tu osjetnu sumnjičavost primijetio je sâm Kvaternik: „Tu je *nepouzdanje* u moju osobnost; *je ne vous connais pas*, kazà mi; vi ste lani jedno ljepo djelo izdali (učini mi kompliment koj ja zatajim) a drugo ne znam ništa. To je tako, ko što da bi *legitimac* koji došo u Englesku eto pa stvar tjerao njihovu [...]”⁸⁰ Princ ga je čak upozorio da se njegovu „protivniku” Kossuthu „vjeruje”⁸¹ jer „biaše Diktator Ugarske”⁸² te je nekada barem imao stvarnu vlast. Zanimljivo je također što svojem gostu spominje slučaj Andrije Torkvata Brlića,⁸³ koji se desetak godina prije također našao u Parizu u političke svrhe. Još se dakle sjeća toga osebnog Hrvata koji se s lakoćom kretao u društvu ne samo njegova rođaka Luja Napoleona i oca Jeronima nego i ministra vanjskih poslova Édouarda Drouyn de Lhuysa, pariškoga nadbiskupa Siboura, pa i bezbrojnih izrazito utjecajnih političara, diplomata, crkvenih dostojanstvenika, intelektualaca i raznih javnih djelatnika, na popisu kojih se ističu grof Montalembert, Félicité de Lammenais, novinar Émile de Girardin itd.⁸⁴ Brlić se u Parizu nije pojavio kao usamljeni buntovnik i podozrivi prognanik pun ideala, hipotetičkih planova, a praznih džepova. On je krajem 1848. došao po „političkom”, „diplomatskom” zadatku kao poluslužbeni izaslanik jedne službene vlasti, to jest u svojstvu emisara bana Josipa Jelačića Bužimskog, vođe *de facto* jednoga naroda, čelnika jednoga političkog entiteta s elementima državnosti i zapovjednika respektabilne vojne sile, svemu sudeći vjernije njemu nego samom austrijskom caru, koliko god će se naposljetku ispostaviti da će hrvatski general beskompromisno ostati privržen dinastiji Habsburgovaca. S Brlićem su francuske elite imale o čemu razgovarati i

⁷⁶ Battesti, *Plon-Plon*, 232, 233.

⁷⁷ Battesti, *Plon-Plon*, 234.

⁷⁸ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 17. 8. 1863.

⁷⁹ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 13. 4. 1860.

⁸⁰ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 13. 4. 1860.

⁸¹ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 13. 4. 1860.

⁸² HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 13. 4. 1860.

⁸³ Po njegovim riječima koje prenosi Kvaternik, nije ga imenovao: „govorismo o Jelačiću; da je poslao 1848. tajnika svoga u Pariz.” HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 23. 3. 1860.

⁸⁴ Maixner, „A. T. Brlić”, 6-22, 36-41.

pregovarati. Njima je Brlić imao virtualno što ponuditi. On je imao opravdanja govoriti „u ime hrvatskog naroda”. Kvaternik je znao da se Napoleon Jeronim ne bi ustručavao svojem stričeviću dovesti novoga Jelačića „za kojeg bi poletjela cijela Granica”.⁸⁵ Svoje nemoći bio je itekako svjestan i neće odustajati u naumu ne da postane „novim Jelačićem”, nego sretnijim Frankopanom, te dokazati svijetu da „će na njegov mig ustati stotine hiljada”.⁸⁶

Kako je već prije odbio slične prijedloge poljskoga i mađarskoga iseljništva,⁸⁷ teško je vjerovati da je princ Napoleon pokazao interes za prijestolje koje mu je očajnički „obećavao” Kvaternik „u ime hrvatskog naroda”, suprotno tvrdnjama potonjega.⁸⁸ On se jednostavno protivio tomu da članovi kuće Bonaparteovaca zaposjedaju tuđa prijestolja da se ne bi ponavljale kobne greške Prvoga Carstva.⁸⁹ A što god bilo, nije ni o čemu odlučivao. Nije imao za to dovoljan utjecaj na svojega bratića. Zavjere koje je poticao ostale su mrtvo slovo na papiru, odnosno prazne riječi, barem što se tiče sudjelovanja francuske vlade, francuske države, u njihovu provođenju.

Ne može se međutim zaključiti da je Kvaternik u svojoj osobnoj „diplomatskoj” misiji u Francuskoj doživio neuspjeh. Naime, u njegovu slučaju, s obzirom na njegov tadašnji položaj i okolnosti, sam prolazak vrata Palais-Royala, dolazak do ruba otpočetka nedostupnih Tuileriesa, bio je pravo čudo. Ipak su njegov zarazni idealizam, vjerojatno i karizma, njegova uvjerljivost, čvrsta načela, strpljenje, tvrdoglavost i spremnost na svaku žrtvu privukli pozornost mnogih utjecajnih – iako ne najutjecajnijih ni ključnih – uglednika i doveli ga do člana dinastije Bonaparteovaca koji se svojedobno načelno mogao nadati – doduše po složenim scenarijima – nasljeđivanju carske krune.⁹⁰ Napoleon Jeronim nedvojbeno je primao Kvaternika s istinskom radoznalošću i željom da vidi kako bi se Hrvati mogli uključiti u protuaustrijske urote. Smatrao ga je dovoljno važnim i preporučenim sugovornikom da se s njim sastane više puta u četiri oka.

August Cesarec zamjerit će Kvaterniku što je „radije antišambriro Napoleonu” nego „išao Hugou, koji bi mu, informiran, i kao tadašnja tribuna Evrope, pomogao barem moralno”.⁹¹ Stjegonoša pravaštva nije tražio „moralnu” podršku ni jadikovke – koliko god virtuožno iskovane – nad svojim napaćenim narodom. Što bi postigao i da je uvjerio egzilanta iz Guernseya da Hrvatima posveti poneki članak, zahtjevnije štivo, pa i antologijski stih koji bi se u vijeke vjekova čitao i

⁸⁵ Nehajev, *Rakovica*, 186.

⁸⁶ Nehajev, *Rakovica*, 185.

⁸⁷ Battesti, *Plon-Plon*, 332-333; Kövér, „Kossuth et Napoléon III”, 59-60.

⁸⁸ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 23. 3. 1860., 30. 3. 1860., 13. 4. 1860.

⁸⁹ Battesti, *Plon-Plon*, 234.

⁹⁰ Battesti, *Plon-Plon*, 114-116, 169-170; Milza, *Napoléon III*, 284, 341.

⁹¹ August Cesarec, „Victor Hugo i njegovi Jandnici”, *Književnik* 3 (1930), br. 10: 437.

proučavao? Istina je da bi se hrvatsko pitanje od toga trenutka i nadalje vezalo za slavu autora *Jadnika* i *Kazni*. Nema sumnje da bi ta vrsta promicanja i popularizacije i bila od koristi. Je li međutim Hugoovo zauzimanje za Poljake spriječilo krvavu rusku represiju nad njihovim ustankom u prvoj polovini tih 1860-ih? Da se Kvaternik pozivao na njega, samo mu se pokušao obratiti, upropastio bi i najtanju mogućnost da pridobije Bonaparteovce na stranu Hrvata, to jest državnu silu u stanju pružiti novac, oružje i efektivnu diplomatsku zaštitu.⁹² A ako s francuskom vlašću i nije bio sretne ruke, ništa ne daje naslutiti da bi bolje prošao s genijalnim kritičarom „Napoleona Malog” pomoću kojega bi se znatno manje dalo ostvariti.

Premda Kvaternik nije iskoristio hipotetsku priliku da se „hrvatska stvar” ureže na mramor Hugoova opusa, nije naodmet napomenuti da je barem spasio „hrvatsko ime” od književnoga osramoćenja. Dok je bio u Parizu krajem svibnja 1859., u jeku rata u Italiji, doznao je preko tiska da su započele probe za jednu jako iščekivanu kazališnu predstavu u Théâtre de la Gaîté.⁹³ Bila je riječ o najnovijem uratku François-Alphonsea Arnaulta, Louisa Judicisa i Julesa Delahayea. Prva su se dvojica za vrijeme sukoba na Krimu proslavila svojom dramom *Les Cosaques* [Kozaci], djelom namijenjenim propagandnim svrhama, odnosno izrugivanju Rusima. Ovoga puta odlučili su se okomiti na novoga neprijatelja te smislili komad – po sličnom obrascu – pod prvotnim naslovom *Les Autrichiens en Italie* [Austrijanci u Italiji], koji se uskoro pretvorio u... *Les Croates*⁹⁴ [Hrvati]! Autori su radnju smjestili u doba ratne epopeje „prvoga” slavnog Bonapartea, kad su Francuzi dotukli Austrijance u sastavu Druge koalicije. Očito su namjeravali podvrgnuti smijehu i preziru pariške publike „svevremensku” habsburšku soldatesku, karikiranu prizmom navodne bedastoće i divljaštva njezinih najprepoznatljivijih postrojbi.

U Francuskoj su slabo poznati Hrvati „uživali” nejasan, mutan, varljiv, u mnogočemu zloglasan i stereotipni ugled neukrotivih Morlaka, hajduka, uskoka, nemilosrdnih krajišnika na lancu Habsburgovaca opisanih u popularnim putopisima, pseudohistorijskim spisima, objavljenim uspomenama posvećenim srednjim i jugoistočnim prostorima Europe ili nekadašnjim Ilirskim pokrajinama. Te koliko romantične i egzotične toliko nazadne figure pojavljivale su se tu i tamo i u djelima pojedinih književnika od Germaine de Staël, Charlesa Nodiera i Prospera Mériméea do Gérarda de Nerval, spisateljice George Sand i Balzaca.⁹⁵ Već je

⁹² Branko Džakula, „La fortune de Victor Hugo en Croatie”, *Annales de l'Institut français de Zagreb* 10-11 (1946-1947), br. 28-29: 187-188.

⁹³ Alfred Tranchant, „Faits divers”, *La Patrie* (Pariz), 28. 5. 1859., 2.

⁹⁴ Albert Monnier, „Théâtres”, *Journal amusant* (Pariz), 18. 6. 1859., 7.

⁹⁵ Edi Miloš, „Les Provinces illyriennes et les Croates dans les œuvres d'Honoré de Balzac (1799-1850)”, u: *Hrvati i Ilirske pokrajine (1809.-1813.)*, ur. Franjo Šanjek (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2010), 653-659.

dobronamjerni Léouzon Le Duc upozorio na štetnost predrasuda o toj „ponosnoj i plemenitoj naciji” „osuđenoj na tišinu”⁹⁶: „Što li je za nas, Francuze, za nas Europljane, Hrvat? Divljak, barbar, fanatik despotizma, strah i trepet civilizacije i čovječanstva.”⁹⁷ Zbog goleme važnosti književnosti, a pogotovo kazališta, u zemlji Victora Hugoa i Alexandrea Dumasa neprijeporno bi prikazivanje Hrvata u najgorem – izmišljenom – izdanju iznimno loše utjecalo na francusko javno mnijenje. Uspjehom predstave u Gaîtéi slika fiktivnoga hrvatskog primitivca u austrijskoj uniformi lako bi se trajno utisnula u kolektivnu svijest i podsvijest Francuza prije negoli bi se proširila na sve Hrvate. Kvaternik je s punim pravom shvatio da se kanilo „nagerditi i obezčastiti neizbrisivim žigom pogerde čast i dostojanstvo našega ‘hrvatskog’ imena i narodnoga poštenja; na način i u mestu takovu, koj pogerdu postostručuje”.⁹⁸ Stoga je promptno pozvao u pomoć Léouzon Le Duca, Lacombea i Sarda-Garrigu, koji će uspjeti o aferi obavijestiti svoja poznanstva na samom vrhu države, čak i u vladi, te u zadnji čas isposlovati promjenu naziva djela u *La Veille de Marengo* [Predvečerje Marenga⁹⁹]. Dugo će Kvaternik pamtili tu epizodu svoje pariške avanture te pobjednički ponos koji ga je tih dana obuzeo: „Nezazirem ovde reći: da sam ponosito stupao ulicama grada Pariza, čitajući na affiche-ah kazalištnih tu promenu, a tim uspehom opet dobih čversto osvedočenje: da nije uz dobru volju ništa nemogućega, što je čovječje: ako se upireš na čistu savest i pravicu.” Predstave su ionako izvedene. Ljubavno-ratna melodrama s elementima komedije dakako nije pošteđjela Hrvate predočene kreaturom surovoga bezimenog dočasnika i njegove horde pljačkaša i prostaka,¹⁰⁰ ali njihova uloga u priči ostala je sporedna, sporadična i prolazna. Kako im je nacionalno „ime” nestalo iz naslova, nisu ni privukli posebnu pozornost. Premijera upriličena 9. lipnja 1859. pobrala je ovacije pariške publike i pretežno povoljne kritike.¹⁰¹ Ipak, pojedini novinari nisu krili svoju nelagodu zbog načina na koji su „dušmani” „obrađeni”. Poznati književnik Édouard Thierry istaknuo je, na primjer, da „su uvrede suviše” i podsjetio svoje čitatelje da „treba poštovati sve one koji će možda poginuti” i da se „pobjede časte kada se časte neprijatelji”.¹⁰²

⁹⁶ [Eugen Kvaternik], *La Croatie et la Confédération italienne* (Paris: Amyot, 1859), I (predgovor Léouzon Le Duca).

⁹⁷ [Kvaternik], *La Croatie et la Confédération italienne*, VI.

⁹⁸ Eugen Kvaternik, „Gorke uspomene”, *Hrvatska* (Zagreb), 19. 2. 1871., 1.

⁹⁹ Ili: „U oči [Uoči] Marenga” po Kvaternikovu prijevodu. Eugen Kvaternik, „Gorke uspomene”, *Hrvatska*, 19. 2. 1871., 1.

¹⁰⁰ François-Alphonse Arnault, Louis Judicis, Jules Delahaye, *La Veille de Marengo. Drame en six actes et sept tableaux* (Paris: À la Librairie théâtrale, 1859), 37-42, 64-66.

¹⁰¹ Vidi n. pr.: Henri Rochefort, „Les Théâtres”, *Le Charivari* (Pariz), 11. 6. 1859., 2; Léon La Forêt, „Le public au théâtre”, *Le Tintamarre* (Pariz), 12. 6. 1859., 3; Jules Lovy, „Semaine théâtrale”, *Le Ménestrel* (Pariz), 12. 6. 1859., 220; Louis Avenart, „Chronique des théâtres”, *Le Monde dramatique* (Pariz), 16. 6. 1859., 3.

¹⁰² Édouard Thierry, „Revue dramatique”, *Le Pays* (Pariz), 13. 6. 1859., 2.

Albert Monnier sa svoje se strane zapitao koliko je pristojno „tako se loše odnositi prema neprijateljskim vojnicima koji se dobro bore”.¹⁰³ Zaslugom Kvaternika, „strašan udar”¹⁰⁴ na „hrvatsko ime” nije se dogodio.

U srpnju 1859. Kvaternik je anonimno objavio knjigu *La Croatie et la Confédération italienne*,¹⁰⁵ s predgovorom Léouzon Le Duca, u kojoj prikazuje povijest, značaj i poslanje svoje nacije u čisto pravaškom duhu, njezine neizbrisive zasluge za Europu i civilizirani svijet, te se zalaže za njezino oslobođenje. U tom djelu uobičajeno proziva Habsburgovce zbog njihovih izdaja počinjenih prema Hrvatskoj, nanesenih nepravdi i patnji, optužuje ih da su prekršili sve sporazume s njom sklopljene, proglašava da su moralno izgubili svako pravo da njome nastave vladati. Zaključuje tekst pozivom „Europi”, to jest sudionicima skoroga mirovnoga kongresa, koji će neizbježno zapečatiti pobjedu „emancipatorske Francuske” nad ugnjetavačkom Austrijom, da obuhvati i hrvatsko pitanje u rješavanju talijanskoga.

Krajem prosinca 1859. njegovu će knjigu žustro napasti *La Patrie*¹⁰⁶ pod perom Édouarda Simona, Nijemca porijeklom, bivšega suradnika berlinskoga *National-Zeitunga*, podmićenoga Prusa u očima njegovih neprijatelja. Njega je Karl Marx u *Gospodinu Vogtu* raskrinkao kao „poznatog bonapartističkog špijuna”¹⁰⁷, „Laguerronièrovog [La Guerronièreova]¹⁰⁸ kućnog psa, Delamarresovog [Delamarreova] pudla, Palestrinovog špicla i dvorskog psa za sve”,¹⁰⁹ kao „najodanijeg prijatelja novog Jeruzalema, alias policijske prefektуре”, „koji i pored svog otrova za štakore može biti elastičan kao angorska mačka”,¹¹⁰ te „koji se uvijek najkomičnije krevelji, da bi ga se smatralo za Francuza po struci”. Dotični „Monsieur Édouard Simon”¹¹¹ zamjera „anonimnom piscu” što se uopće usudio povezati hrvatsko i talijansko pitanje. Hrvatima predbacuje njihov „nespokoj polubarbarskih naroda koji tek nevoljko trpe dominaciju naroda superiornog u materijalnom i intelektualnom pogledu”, dok nasuprot tome Mađare krasi odlikom „punog viteškog ponosa osvajača”. Klasičnim izokretanjem i pristranim tumačenjem činjenica spočitava im što su služili Beču kao „korisni instrumenti” za razbijanje

¹⁰³ Albert Monnier, „Théâtres”, *Journal amusant*, 18. 6. 1859., 7.

¹⁰⁴ Eugen Kvaternik, „Gorke uspomene”, *Hrvatska*, 19. 2. 1871., 1.

¹⁰⁵ [Kvaternik], *La Croatie et la Confédération italienne*; Kuntić, „Kvaternik i njegovo doba”, 11-13; Gross, *Izvorno pravaštvo*, 66-85.

¹⁰⁶ Édouard Simon, „La Croatie”, *La Patrie*, 28. 12. 1859, 1; HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 1. 1. 1860.

¹⁰⁷ Karl Marx, *Gospodin Vogt* (Zagreb: Kultura, 1955), 76-77, 96.

¹⁰⁸ Arthur de La Gueronnière, čelnik glavne uprave za tiskarstvo, nakladništvo i novinstvo pri francuskom ministarstvu unutarnjih poslova.

¹⁰⁹ Marx, *Gospodin Vogt*, 188.

¹¹⁰ Marx, *Gospodin Vogt*, 187.

¹¹¹ Marx, *Gospodin Vogt*, 191.

nedavne mađarske revolucije. Drugim riječima, pedantni „Monsieur Simon” okrivljuje ih što nisu zdušno podržali neovisnost maloga ugarskog imperija koja bi ih neizbježno osudila na agresivnu mađarizaciju. Izražava nadu da će nesretni Hrvati ubuduće shvatiti svoje greške, iskupiti se i prihvatiti spasonosnu i čvrstu uniju s Peštom.

Nakon 1863. Kvaternik se više neće susretati s Napoleonom Jeronimom. Bit će tek u prilici u svibnju 1869. promatrati ga iz daljine tijekom njegova posjeta Zagrebu. Princ je toga proljeća krstario Mediteranom i Jadranom na carskoj parnoj jahti *Jérôme-Napoléon*. Putovao je, među ostalim, po hrvatskim zemljama, obilazeći Dubrovnik i arboretum Trsteno, Split i Dioklecijanovu palaču, slapove Krke, Zadar, Rijeku i Pulu.¹¹² Dana 9. svibnja svratio je u prijestolnicu Banske Hrvatske,¹¹³ koja se onomad prividno „nagodila” s njemu toliko dragim Mađarima, samima „nagođenim” s Bečom. Kvaternik se uvjerio da mu je princ izdaleka uzvratilo pozdrav,¹¹⁴ a od Starčevića će čuti da je za njega i „*pitao*”.¹¹⁵ U tim znakovima pažnje – istinitima ili ne – htio je prepoznati prešutnu potporu francuskih vladajućih krugova hrvatskim težnjama, njihovo „odobravanje” „naše stvari”¹¹⁶ kakvu ju je on predstavljao u Parizu nekoliko godina prije. Očito nije znao da je „crveni knez” odavno udaljen s francuske političke scene. Toga proljetnog dana u Zagrebu nesuđenoga Cezara pozdravio je onaj koji će umrijeti. A za dramu Drugoga Carstva – kao i za život samoga Kvaternika – otpočeo je novi, mukotrpani završni čin.

Kvaternikov dnevnik otkriva silno uzbuđenje koje je posjet Napoleona Jeronima Zagrebu pobudio u njegova autora,¹¹⁷ što ne dopušta retrospektivno tumačenje toga trenutnog ushićenja kao uzročnika nadolazeće tragedije, kao prijelomnoga časa na putu do još daleke Rakovice. Premda je prkosni *stekliš* želio pred svijetom uprizoriti hrvatsku silu na djelu, dokazati potencijalnim saveznicima da se na Hrvate može računati, u nadi da će uzdrmanje lokalne ravnoteže izazvati lančanu reakciju koja će odjednom posložiti kocke u korist Hrvata, nije prekomjerno računao na podršku izvana. A prvih dana jeseni 1871. nije ni imao razloga očekivati upletanje nove novcate francuske republike, treće po redu, republike u potrazi za stabilnim režimom, lišene Bonaparteovaca i – *nota bene* – u rukama rojalista. Je li uopće zamislivo da se hrvatski revolucionar ufao u državu poraženu, poniženu, teško ranjenu ratom i vrtoglavim krvoprolićem Komune, u državu amputiranu, dijelom okupiranu, zadugo osuđenu na dugoročno vanjskopolitičko

¹¹² Battesti, *Plon-Plon*, 435-437; HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 9. 5. 1869.

¹¹³ *Journal des débats politiques et littéraires* (Pariz), 9. 5. 1869., 1.

¹¹⁴ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 9. 5. 1869.

¹¹⁵ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 13. 5. 1869.

¹¹⁶ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 13. 5. 1869.

¹¹⁷ HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika, 10. 5. 1869.

„mirovanje”? Kvaternik je priželjkivao vanjsku pomoć, nije ju međutim nikada doživljavao kao nužni preduvjet za radikalne poteze.¹¹⁸

Rakovica je sve doli nepromišljeni čin pomahnitaloga zanesenjaka, „buntovnog luđaka”.¹¹⁹ Rakovica je itekako „promišljena” na osnovi višegodišnjega političkog iskustva, sazrijevanja i rasuđivanja njezina glavnoga pokretača.¹²⁰ Nakon desetljetne sterilne borbe umovanjem, glasom i perom do iznemoglosti te otkazanih buna i izbornoga poraza, a s obzirom na trenutni odnos snaga u Monarhiji i na njezinu jugu, Kvaternik je zaključio da ne preostaje drugo rješenje nego čista sila, da drugoga načina nema i da ga neće zadugo biti.¹²¹ Smatrao je da je hrvatski politički razvoj došao do tmurnoga zastoja koji bi pasivnost čak dodatno pogoršala. Mislio je da je hrvatski narod koliko-toliko spreman za prevratne izazove. Uvjerio se da su prilike u uzavreloj Vojnoj krajini, na Granici u postupku razvojačenja, pogodne i zrele za sudbonosne bitke.¹²² Koliko god se u čemu prevario te mu se procjene pokazale pretežno pogrešne, Kvaternik je o svemu „promislio”.

Ustanci ponekad „uspjevaju”, češće donose ograničene probitke. Uglavnom su ugušeni u rijekama krvi, a i tada tek naizgled dovode do pogoršanja općega stanja zahvaljujući svojem eventualnom plodotvornom učinku, prijetećem za „neprijatelja”, nadahnjujućem i poticajnom za istomišljenike i šire slojeve društva. Kvaternik je svega toga bio svjestan. Prožet svojevrsnim mesijanizmom, u skladu sa svojom vjerom u Božju providnost koja na kraju nagrađuje najodvažnije pravednike palmom pobjede ili mučeništva, odredio je ispuniti svoje poslanje. Rakovica je ostvarenje njegova „životnog sna”,¹²³ „logičan” ishod, okrunjenje, njegove sudbine. Riječ je o „logici” hrabroga i produhovljenoga intelektualca s mističnim poimanjem politike koji je želio posvetiti svoj život i smrt uzvišenim idealima, odavno spremnog na samožrtvovanje na oltaru domovine, vlastitom pasijom izboriti uskrснуće umrtvljenoga hrvatstva. Vođen tom logikom, o svemu je promislio, sve proučio, odvagao, svjesno i racionalno odlučio se za sve ili ništa te krenuo početkom listopada 1871. put sve nemirnijega Korduna. Znao je

¹¹⁸ Nikša Stančić, „Od emigracije do Rakovice: Eugen Kvaternik i njegova koncepcija ustanka u Hrvatskoj 1871.”, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 25 (1992): 48-51.

¹¹⁹ Nehajev, *Rakovica*, 4.

¹²⁰ Stančić, „Od emigracije do Rakovice”, 40, 44-46.

¹²¹ Stančić, „Od emigracije do Rakovice”, 52.

¹²² Stančić, „Od emigracije do Rakovice”, 44-46, 52-55; Nikša Stančić, „Ante Starčević i Eugen Kvaternik”, u: *Ante Starčević i njegovo djelo*, ur. Dubravko Jelčić i Tomislav Sabljak (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1997), 42-43. O prilikama u Vojnoj krajini vidi: Mirko Valentić, *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849.-1881.* (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1981), 177-241; Mirko Valentić, „Ustanak u Vojnoj krajini 1871. godine”, *Časopis za suvremenu povijest* 23 (1991), br. 1-3: 107-112; usp. Jasna Turkalj, „Pravaška *Hervatska* o prilikama u Vojnoj krajini 1871. godine”, *Časopis za suvremenu povijest* 30 (1998), br. 2: 277-290.

¹²³ Josip Horvat, *Ante Starčević. Kulturno-povjesna slika* (Zagreb: Antun Velzek, 1940), 345.

što čini, zašto to čini i koje su moguće posljedice započete pustolovine. S nadom u uspjeh, s povjerenjem u vlastite sveobuhvatne raščlambe prilika, uzdajući se u nebesku blagonaklonost, možda i u sreću, a ne zazirući od junačkoga poraza i plemenite pogibije, pošao je sa šakom odabranika izbaviti sabljom u ruci svoj narod iz „ropstva” i „švapsko-madžarskog gospodstva”,¹²⁴ darovati mu slobodu i pravicu, povratiti mu izgublenu čast i dostojanstvo.

Kvaternik je pokušao, kockao se vlastitom kožom, izgubio, poginuo, što nikako ne umanjuje njegove zasluge. Njegovo naizgled neuspješno političko djelo i herojska smrt snažno su doprinijeli sazrijevanju hrvatskoga nacionalnog pokreta. Postigao je mnogo toga što bi se na prvi pogled smatralo beznadno za pojedinca bez „zaleđa”. Učinio je sve što je bilo u njegovoj mogućnosti da bi se hrvatski „vapaj” čuo preko granica njemu omražene Habsburške Monarhije. Zahvaljujući njemu za hrvatsko pitanje doznalo se i o njemu raspravljalo na visokim – iako ne najvišim – političkim i diplomatskim razinama, kao rijetko prije, kao rijetko poslije, a njegov će primjer nadahnuti, potaknuti, hrabriti desetljećima i buduće pokušaje da ga se iznese i nametne što „više” po europskim, potom svjetskim središtima moći. Kvaternik se odbijao pomiriti s činjenicom da „mali” hrvatski narod malo vrijedi. Znao je da je povijest pretrpana iznenađenjima, oživotvorenim „nemogućim” snovima i političkim „čudima”, da su sukcesivni međunarodni potresi, pa i kratkotrajni poremećaji europske ravnoteže, u stanju iznebuha iznjedrili novi kontekst, novi odnos snaga, prilike koje treba znati ugrabiti, možda jedinstvenu priliku koju su pravaši iščekivali, a Hrvati nisu smjeli propustiti. Svakako je Kvaternik i svojim europskim odisejama i svojom mučeničkom smrću dodao dojmljive stranice hrvatskom „nacionalnom romanu”, a nadolazećim generacijama plodni primjer inspirativne požrtvovnosti.

¹²⁴ Citirano u: Valentić, „Ustanak u Vojnoj krajini”, 114.

Neobjavljeno arhivsko gradivo

Hrvatska – Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Protokoli 58, Dnevnik Eugena Kvaternika, ZM185/1, DD-1146 (HR-NAZ, Dnevnik E. Kvaternika).

Novine

Hervatska (Zagreb), 1871.

Journal amusant (Pariz), 1859.

Journal des débats politiques et littéraires (Pariz), 1869.

La Patrie (Pariz), 1859.

Le Charivari (Pariz), 1859.

Le Ménestrel (Pariz), 1859.

Le Monde dramatique (Pariz), 1859.

Le Pays (Pariz), 1859.

Le Tintamarre (Pariz), 1859.

Objavljeni izvori i literatura

Anceau, Éric. *Napoléon III*. Paris: Tallandier, 2012.

Anceau, Éric. „Napoléon III, l'Allemagne et l'Europe en 1866”. U: *1866, une querelle d'Allemands? Perceptions croisées et mémoire(s) d'un moment de l'histoire européenne*, uredio Jean-Noël Grandhomme, 299-312. Bruxelles: Peter Lang, 2018.

Andrassy, Juraj. „La France du Second Empire vue par des témoins croates”. *Annales de l'Institut français de Zagreb* 1 (1937), br. 1: 15-34.

Arnault, François-Alphonse; **Judicis**, Louis; **Delahaye**, Jules. *La Veille de Marengo. Drame en six actes et sept tableaux*. Paris: À la Librairie théâtrale, 1859.

Barišić, Pavo. „Politički nazori i djelo Ante Starčevića”. U: *Ante Starčević*, uredili Stjepan Matković i Božidar Petrač, 319-366. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 2017.

Battesti, Michèle. *Plon-Plon. Le Bonaparte rouge*. Paris: Perrin, 2010.

Bled, Jean-Paul. „Entre la Prusse et l'Autriche, Napoléon III et la question allemande”. U: *Napoléon III. L'homme, le politique*, uredio Pierre Milza, 397-403. Saint-Cloud: Napoléon III Éditions, 2008.

Bruley, Yves. „Le Quai d’Orsay et la crise polonaise de 1863”. U: *La Politique extérieure de Napoléon III*, uredio Gabriel Leanca, 13-26. Paris: L’Harmattan, 2011.

Bruley, Yves. *La Diplomatie du Sphinx. Napoléon et sa politique internationale*. Paris: CLD Éditions, 2015.

Cesarec, August. *Iz nauke i književnosti. Rasprave i članci*. Priredio Vice Zaninović. Zagreb: Mladost, 1982.

Dayre, Jean. „Croatophiles français au XIXe siècle”. *Annales de l’Institut français de Zagreb* 4 (1940), br. 14-15: 249-252.

Delmon, Romain. „Les acteurs de la politique impériale lors de l’expédition au Mexique: l’écart entre la vision de Napoléon III et la réalité mexicaine”. U: *La Politique extérieure de Napoléon III*, uredio Gabriel Leanca, 75-99. Paris: L’Harmattan, 2011.

Džakula, Branko. „La fortune de Victor Hugo en Croatie”. *Annales de l’Institut français de Zagreb* 10-11 (1946-1947), br. 28-29: 123-231.

Ganza-Aras, Tereza. „Ideja Francuske revolucije u Starčevićim pogledima na hrvatsko društvo i državu”. U: *Ante Starčević i njegovo djelo*, uredili Dubravko Jelčić i Tomislav Sabljak, 49-58. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1997.

Gross, Mirjana. *Izvorno pravaštvo: ideologija, agitacija, pokret*. Zagreb: Golden marketing, 2000.

Horvat, Josip. *Ante Starčević. Kulturno-povjesna slika*. Zagreb: Antun Velzek, 1940.

Kövér, Lajos. „Kossuth et Napoléon III”. *Chronica* 14 (2017): 55-64.

Kuntić, Ljerka. „Kvaternik i njegovo doba (1825.-1871.)”. U: *Eugen Kvaternik, Politički spisi: rasprave, govori, članci, memorandumi, pisma*, priredila Ljerka Kuntić, 5-65. Zagreb: Znanje, 1971.

[**Kvaternik, Eugen.**] *La Croatie et la Confédération italienne*. Paris: Amyot, 1859.

Kvaternik, Eugen. *Promemorija princu Jérômeu Napoléonu*. Priredio Franjo Bučar. Zagreb: Matica hrvatska, 1936.

Kvaternik, Eugen. *Politički spisi: rasprave, govori, članci, memorandumi, pisma*. Priredila Ljerka Kuntić. Zagreb: Znanje, 1971.

Maixner, Rudolf. „A. T. Brlić, émissaire du ban Jelačić en France”. *Annales de l’Institut français de Zagreb* 3 (1939), br. 8: 1-49.

Maixner, Rudolf. „La mission du consul Du Règne à Zagreb en 1861”. *Annales de l’Institut français de Zagreb* 5 (1941), br. 16-17: 104-108.

Marx, Karl. *Gospodin Vogt*. Zagreb: Kultura, 1955.

Miloš, Edi. „Les Provinces illyriennes et les Croates dans les œuvres d’Honoré de Balzac (1799-1850)”. U: *Hrvati i Ilirske pokrajine (1809.-1813.)*, uredio Franjo Šanjek, 653-662. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2010.

Milza, Pierre. *Napoléon III*. Paris: Perrin, 2006.

Miquel, Pierre. *Le Second Empire*. Paris: Perrin, 2008.

Nehajev, Milutin. *Rakovica. O 60. godišnjici smrti Eugena Kvaternika*. Priredio Blaž Jurišić. Zagreb: Matica hrvatska, 1932.

Nofri, Gaël. *Napoléon III. Visionnaire de l’Europe des nations*. Paris: François-Xavier de Guibert, 2010.

Papot, Emmanuelle. „Napoléon III et la famille impériale”. U: *Napoléon III. L’homme, le politique*, uredio Pierre Milza, 169-180. Saint-Cloud: Napoléon III Éditions, 2008.

Soutou, Georges-Henri. „L’Europe de Napoléon III: un nouvel équilibre, un nouveau système”. U: *Napoléon III. L’homme, le politique*, uredio Pierre Milza, 365-385. Saint-Cloud: Napoléon III Éditions, 2008.

Stančić, Nikša. „Od emigracije do Rakovice: Eugen Kvaternik i njegova koncepcija ustanka u Hrvatskoj 1871.” *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 25 (1992): 39-56.

Stančić, Nikša. „Ante Starčević i Eugen Kvaternik”. U: *Ante Starčević i njegovo djelo*, uredili Dubravko Jelčić i Tomislav Sabljak, 35-44. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1997.

Šidak, Jaroslav. „L’hôtel Lambert et les Croates”. *Annales de l’Institut français de Zagreb* 6-7 (1942-1943), br. 20-23: 5-18.

Šišak, Marinko. „Starčević i republikanstvo”. U: *Ante Starčević*, uredili Stjepan Matković i Božidar Petrač, 33-54. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika, 2017.

Švoger, Vlasta. *Ideali, strast i politika. Život i djelo Andrije Torkvata Brlića*. Zagreb; Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest; Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2012.

Turkalj, Jasna. „Pravaška *Hervatska* o prilikama u Vojnoj krajini 1871. godine”. *Časopis za suvremenu povijest* 30 (1998), br. 2: 277-290.

Valentić, Mirko. „Ustanak u Vojnoj krajini 1871. godine”. *Časopis za suvremenu povijest* 23 (1991), br. 1-3: 107-118.

Valentić, Mirko. *Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849.-1881*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Institut za hrvatsku povijest, 1981.

Zucconi, Angelica. „Louis-Napoléon Bonaparte et la question de son affiliation aux Carbonari”. U: *Napoléon III. L’homme, le politique*, uredio Pierre Milza, 45-58. Saint-Cloud: Napoléon III Éditions, 2008.

Žurek, Piotr. „Andrija Torkvat Brlić i Hotel Lambert”. U: *Zbornik o Andriji Torkvatu Brliću*, uredio Dinko Župan, 155-168. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2012.

Žurek, Piotr. *Siječanjski ustanak 1863. u Poljskoj i Eugen Kvaternik*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2012.

Edi Miloš*

La politique extérieure de la France au temps d'Eugen Kvaternik

Résumé

Napoléon III a consacré son règne à rendre à la France son rang de puissance majeure et son rôle de pivot des relations internationales en Europe. Il lui a donc fallu œuvrer au rééquilibrage des rapports de force sur le Vieux Continent, à la liquidation des règles du jeu héritées du Congrès de Vienne. Aussi s'est-il évertué à affaiblir et à isoler la Russie et la Monarchie des Habsbourg, sentinelles de l'ordre ancien. Le principe des nationalités lui est apparu comme l'instrument de la refonte de l'Europe au profit de la France. Il s'est avéré une arme à double tranchant, une boîte de Pandore. Le *Sphinx* a tenté de se poser en guide des peuples en quête de souveraineté et n'a pas su les tenir en bride. Il a apporté son concours au *Risorgimento* dont l'accomplissement lui échapperait largement. Si les Roumains lui ont été redevables de leur émancipation, les espoirs placés en lui par les Polonais ont été déçus. Condamné à une „politique de pourboires”, il s'est révélé impuissant à canaliser l'expansionnisme prussien. La naissance du Reich serait proclamée sur les cendres du Second Empire.

Entre 1859 et 1864, le révolutionnaire croate Eugen Kvaternik a fait plusieurs longs séjours à Paris. Partisan de l'indépendance de sa patrie, il s'y est ingénié à obtenir l'appui des milieux politiques français à sa cause. Il a tissé des liens avec des personnalités en vue de la mouvance bonapartiste telles que Louis Léouzon Le Duc, les journalistes Adolphe Guérault et Paulin de Limayrac, l'historien Francis Lacombe, l'administrateur colonial désavoué Sarda-Garriga et l'éditeur Ferdinand-Fleurus Amyot.

Ce réseau lui a permis de publier son ouvrage *La Croatie et la Confédération italienne* et d'influer modestement sur le traitement des questions centre-européennes dans la presse. Il a aussi été à l'origine du changement de l'intitulé d'une pièce de théâtre censée jeter l'opprobre sur l'armée autrichienne en pleine Campagne d'Italie. Répétée sous le titre *Les Croates*, cette œuvre de François-Alphonse Arnault, Louis Judicis et Jules Delahaye a été promptement rebaptisée *La Veille de Marengo* juste avant sa première représentation à la Gaité.

Fort de son entêtement et de son obstination à toute épreuve, et à défaut d'avoir été reçu par l'empereur en personne, Kvaternik est entré en relation avec le cousin germain de celui-ci, le prince Napoléon. Il s'est entretenu avec lui à quatre reprises au Palais-Royal, en mars et avril 1860, puis en août 1863. Il lui a fait parvenir son livre et plusieurs mémoires. Kvaternik s'est efforcé d'attirer l'attention du „Bonaparte rouge” sur la question croate, s'est escrimé à le convaincre de l'opportunité de lier celle-ci au règlement du problème italien, puis au contexte de la crise polonaise. Il lui a fait miroiter la possibilité que

* Edi Miloš, Département d'histoire, Faculté de philosophie, Poljička cesta 35, 21 000 Split, République de Croatie, E-mail: emilos@ffst.hr

les Croates lui offrent leur „trône”, en récompense d’un soutien de la France à libération de leur pays, à la suite du soulèvement à venir des Confins militaires. Il lui a exposé ses plans de réorganisation de l’Europe centrale, ses projets de Confédération danubienne.

Napoléon-Jérôme n’a certes pas été insensible à son argumentation. Il n’en est pas moins demeuré sceptique devant cet exilé inconnu et à l’évidence isolé, doté par un étrange concours de circonstances de la nationalité russe, si hostile à l’endroit de Vienne et de Pest, et qui se prétendait le représentant d’une nation réputée fidèle aux Habsbourg. Le rebelle croate n’a pas su le convaincre de sa capacité à réaliser les ambitieux desseins énoncés, ni atténuer sa dilection envers les Magyars. Sans doute a-t-il eu aussi le tort de surestimer le pouvoir de *Plon-Plon* et son influence sur son illustre cousin. Ses efforts sont restés sans effets tangibles. Bien des années plus tard, en octobre 1871, après maintes péripéties et bien d’autres aventures, Kvaternik prendra la tête d’une insurrection armée contre les Habsbourg à Rakovica dans le Kordun. Il y perdra la vie.

Mots clés: Eugen Kvaternik, Napoleon III, Napoléon-Joseph-Charles-Paul Bonaparte, L’insurrection de Rakovica, Le Parti du droit